

İsa Sofi Türbesi: Mitopoetik Bir Çözümleme

Tomb of İsa Sofi: A Mythopoetic Analysis

Altan Artun¹

Öz

Geçmişte Anadolu'nun kuzeybatısında küçük bir sınır beyliği olan ancak zamanla üç kıtaya hâkim bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, özellikle tarihçiler arasında birçok tartışmaya neden olmuştur. Devletin kuruluş aşaması konusu pek çok açıdan ele alınmaktadır. Bu alanlardan biri de dinsel boyuttur. Devletin kurucularının ve halkın hangi dine mensup olup olmadığı konusu zaman zaman tartışılmaktadır. Bilecik'in Söğüt ilçesine bağlı Borcak köyünde bulunan İsa Sofi Türbesi ve buradaki bezeme/semboller de bu tartışmaların yeniden gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Türbenin iç duvarlarındaki semboller kamusal, medyatik ve akademik alanlarda Osmanlıların şamanist olup olmadığı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmaların ortaya çıkmasında türbe ve içerisinde bulunan sembolik ifadeler hakkındaki çeşitli söylemler etkili olmaktadır. Bu çalışma ise türbeyle ilgili konulardaki çeşitli görüşler hakkında açıklamalar yapmak ve konuyu folklorik ve disiplinler arası bir paradigmanda ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Alan çalışmaları ile de desteklenen bu makalede folklorik ve mitolojik literatürden yararlanılarak türbedeki semboller Türk mitolojik dünya görüşü üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: İsa Sofi, Osmanlı İmparatorluğu, mitoloji, sembolizm.

Abstract

The establishment of the Ottoman Empire, which was a small border principality in the northwest of Anatolia in the past but became an empire dominating three continents over time, has caused many debates, especially among historians. The issue of the establishment phase of the state is discussed from many perspectives. One of these areas is the religious dimension. The issue of which religion the founders of the state and the people belonged to is discussed from time to time. The Tomb of İsa Sofi, located in Borcak village of Söğüt district of Bilecik, and the decorations/symbols there were also effective in bringing these discussions to the agenda again. The symbols on the inner walls of the tomb have led to debates in public, media and academic areas about whether the Ottomans were shamans or not. Various discourses about the tomb and the symbolic expressions found in it are

¹ Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Bölümü Doktora Programı Öğrencisi, altanartun11@gmail.com, ORCID: 000-0002-5672-8215.

* Geliş tarihi/Received: 06.10.2023 - Kabul tarihi/Accepted: 16.11.2023

effective in the emergence of these discussions. This study has been prepared to make explanations about various views on tomb-related issues and to address the issue in a folkloric and interdisciplinary paradigm. In this article, supported by field studies, the symbols in the tomb will be tried to be explained through the Turkish mythological worldview, using folkloric and mythological literature.

Keywords: İsa Sofi, Ottoman Empire, mythology, symbolism.

Giriş

Bilecik ilinin Söğüt ilçesine bağlı bir köy olan Borcak'taki İsa Sofi Türbesi'nde 2016 yılında, defineler tarafından tahrip edilmesinde sonra, restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Çalışmalar sırasında türbenin iç duvarlarındaki sıva altında çağdaşlarıyla ve Anadolu'daki diğer türbelerle benzerlik sergilemediği belirtilen bezemeler ortaya çık(artıl)mıştır (Dalgıç vd., 2023: 120). Sembolik bir karakter sergiledikleri savlanabilecek bu ifadeler gerek kamusal söylemde gerek medyada gerekse de akademide ilgi konusu olmuştur. Konuya dair az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda, temel disiplinleri tarih-coğrafya olan ve konuya ilk kez dikkat çekerek onu bilim dünyasına ve kamuoyuna duyuran Nurfeddin Kahraman, Refik Arıkan ve Mehmet Can Çetin tarafından hazırlanarak Türk Kültürü ve İncelemeleri adlı derginin 41. sayısında yayımlanan "İsa Sofi Türbesi: Tezminatı ve Türklerin İslamlaşma Süresi Açısından Değerlendirilmesi" (2019) başlıklı makaleden sonra Yasemin Dalgıç, Nagihan Arıkan, Seda Esen, Turhan Doğan ve Erhan İlkmen tarafından "Şamanistik Bezemeleriyle İsa Sofi Türbesi: Sıva Karakterizasyonu ve C-14 Analizi" (2023) adlı bir çalışma hazırlanmıştır.²

---

² Bu çalışmada (Dalgıç vd., 2023) türbe içerisindeki bezemelerin 18. veya 19.

İsa Sofi Türbesi'nin iç duvarlarında yer alan bezemeler ile ilgili yayımlanan ilk makalenin ardından kamusal, medyatik ve akademik alanlarda Osmanlıların şamanist olup olmadığı konusunda tartışmalar gerçekleşmiştir ve bir açıdan da bu tartışmalar güncelliğini sürdürmektedir. Bu çalışma ise bir bakıma yukarıda bahsedilen tartışmalara da değinmekle birlikte türbenin iç duvarlarında yer alan, bilinçli bir şekilde ve geç bir tarihte yapılmış olsun veya olmasın, köklerinin kültürel yönden mitolojik bir evrede olduğu kanısı uyandıran ve savlanan sembolik ifadelerin folklorik bir bakış açısıyla disiplinler arası sağladığı ivmeyle mitopoetik yönden sorunsallaştırılıp tetkik, tenkit ve tahlil edilmesine dairdir.³ Bu bağlamda önce türbe hakkında yayımlanan ilk makale ve medyadaki görüşler üzerinden çeşitli açılardan değerlendirmelerde bulunmaya çalışılacaktır. Bunu yapmaktaki gaye, meseleyi hem gündelik hem de bilimsel açıdan tekrardan ele alabilmek, araştırmacılar tarafından ortaya konulan görüşlere birtakım dönütler verebilmek, bu şekilde de yeni sorular, savlar ve varsayımlar ortaya atılmasına katkıda bulunabilmektir. Ayrıca çalışmada konunun ontolojik, dini, mitolojik ve folklorik boyutlarının da olduğuna, dolayısıyla kutsi kabul edilerek "hakikat" olarak kabul gören, bu vesileyle "kıymet" atfedilen kültürel gerçekliklerinin de sorgulanması gerektiğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Mit gibi kompleks bir meselenin kendine özgü gerçekliği,

---

yüzyıla tarihlenebileceği ifade edilmektedir.

³ Türbe hakkında hazırlanmış ilk makalede de (Kahraman vd., 2019: 130) mitolojik literatürden yararlanılarak ortaya konmuş benzer ve farklı görüşlerin olduğu söylenebilir. Bu makale ve o makaleyi karşılaştır.

kutsallıkla olan doğrudan ve dolaylı ilişkisi/boyutu çeşitli disiplinlerin perspektifinden ele alınmasını gerektirecek zenginliktedir. Nitekim kültürel kompleks ve fenomenler tarihten halk bilime, halk bilimden dinler tarihine, dinler tarihinden psikolojiye, kısacası birçok disipline konu olabilecek genişlikte bir yapıdadır ve muhtevasında yorumlamaya imkân verecek birçok veriyi barındırmaktadır. İnançla ilgili komplekslerin hemen anlaşılmasını beklemek doğru olmayabileceği gibi bu konularda erken ve ön yargılarda bulunulması sonucu oluşabilecek yanlışlıklarından da imtina etmek gerekir. Halk bilimi de insanın tarihi bağlamda ve tarihi gerçekliklerle iletişim halinde olduğunu bildiği kadar tarihten çok daha aşkın ve kendisine içkin kültürel bir deneyim hâlinin farkında olup bu konularda söz sahibi olan bir disiplin olarak türbenin iç duvarlarındaki sembolik ifadelerin mitolojik yönden çözümlenmesine hizmet edebilecek düzeydedir.

Görsel 1

İsa Sofi Türbesi Dıştan Görünüş. Kişisel Arşiv.

Kuruluşun Kutsi ve Uhrevi Boyutuna Dair Birkaç Söz

Anadolu'nun kuzeybatısında küçük bir uç beyliği olmasının ardından zamanla üç kıtaya hükmeden, büyük bir imparatorluk haline gelebilmiş olan Osmanlı Devleti'nin kuruluş problematiği geçmişten günümüze başta tarihçiler olmak üzere pek çok disiplinden kişilerce ve konunun meraklıları tarafından tartışılmıştır ve tartışılmaya da devam etmektedir. Devletin kuruluş tarihi, kurucularının menşei, kuruluşun coğrafyası, olayları vb.lerine dair meseleler hakkında gerek bilimsel gerekse de spekülatif birçok görüş bulunmaktadır.⁴ Osmanlı kuruluş tartışmalarını dikkat çekici bir şekilde başlatan kişinin Herbert Adams Gibbons olduğu ifade edilmektedir (Emecen, 2016: 21). Gibbons'un temel iddialarından biri Osmanlıların başlangıçta müşrik oldukları ve zamanla yeni bir Osmanlı ırkı meydana getirdiklerine dairdir ve bu da meselenin dini ve etnik boyutuyla ilgili bir sorunsaldır (Gibbons, 1998: 18-26; Köprülü, 2011: 43-44). Ancak Gibbons'un bu vb. görüşleri birçok tarihçi tarafından ele alınıp tetkik ve tenkit edilerek bilimsel açıdan gözden düşürülmüştür.

Diğer taraftan kimi bilim insanlarınca defaatle ele alındığı üzere XI. asırdan itibaren Türk göçleriyle Anadolu'ya giren ve hatta XVI. asrın Anadolu'sunda bile var olan kuvvetli bir heterodoks İslam anlayışının varlığına değinilmiştir (Ocak, 2011: 45). Yine de ilk Osmanlıların ve etrafında toplanan halkın dini inancıyla ilgili çeşitli

---

⁴ Bu görüşlerin bir özeti için bkz. (Artun, 2022: 1-12). Detaylı bilgi için bkz. (Witteck, 1995; İnalçık, 2003; İnalçık, 2005; Giese, 2005; Imber, 2005a; Imber, 2005b; Imber, 2006; İnalçık, 2007; İnalçık, 2010; Kafadar, 2010; İnalçık, 2012; Emecen, 2013; Bulduk, 2013; Emecen, 2016; Demirhan, 2017; İnalçık, 2018; Altuğ, 2020).

tartışmalar bilim dünyasında, kamuoyunda ve medyada belirli aralıklarla gündeme gelmiş ve gündemi meşgul edebilmiştir. Bu konuda Bilecik'in Söğüt İlçesine bağlı bir köy olan Borcak'taki İsa Sofi Türbesi'nde 2016 yılında yapılan restorasyon çalışmalarında türbenin içerisindeki sıvaların altından ortaya çıkan bezemeler/sembolik ifadeler söz konusu meselenin bir açıdan gündeme gelmesinde de etkili olmuştur. İsa Sofi Türbesi ve türbenin iç duvarlarındaki sembolik ifadeler üzerine bir çalışma hazırlayarak konuyu bilim camiasına duyuran araştırmacıların çalışması (Kahraman vd., 2019) hem bilim insanlarının hem konunun meraklılarının hem de medyanın dikkatini çekmiş ve dolayısıyla internet sitelerinde ve sosyal medyada çeşitli görüşler vukû bulmuştur. Twitter adlı mikroblog niteliği sergileyen sosyal medya sitesinde çeşitli değerlendirmeler/tartışmalar yer almaktadır. Şamanizm araştırmalarıyla tanınan Arkeolog Sergen Çirkin İsa Sofi Türbesi'nde bulunan sembolik ifadeler hakkında kendi Twitter hesabından bir görsel paylaşarak "Yüzündeki sıvalar sıyrılınca altından çıkan işte bu: ŞAMANİZM Bilecik - İsa Sofi Türbesi..." (SergenÇirkin, 2020) yorumunda bulunmuştur.

Konu hakkında Türkiye'de interaktif sözlük platformlarının en başında gelen Ekşi Sözlük'te "osman Gazi'nin şamanist olma ihtimali" başlığı altında an itibariyle gerek konuyu doğru kabul eden gerekse de etmeyen toplamda yetmiş adet değerlendirme/tartışma bulunmaktadır (Ekşi Sözlük, 2021). Bunlar içerisindeki "batılı kaynaklarda isminin osman değil, ataman olarak geçmesi bu ihtimali güçlendiriyor. o dönemlerdeki çoğu türbe ve anıtlarda da islami

hiçbir öğeye rastlanmıyor; gök tanrı inancı gösteren öğeler çok baskın.”, “müslüman olma ihtimalinden daha kuvvetlidir.”, “bir ihtimal değil, olandır. osman gazi (ataman gazi) ve hatta yakınları şamandır. müslümanlığın etkisi kendisinden sonraki nesillerde belirgin olmuştur.”, “adamın ünvanı gazi ama şamanist olma ihtimali deniyor. cahillik parayla değil ya.”, “yoktur. eski gelenekleri islam inancıyla celimedigi sürece yaşamaya devam ediyorlardır. bugün bile bazı çok eski gelenekler toplumda hala yaşıyor ama kimse şaman olduğunu düşünmüyor.” “yoktur. Şamanizm bir din değildir.” ve “şaman değil de tengrici denilse belki bir nebze daha doğru olur. şamanizm ile tengrizm aynı şey değil çünkü.” gibi açıklamalar ile her gün on binlerce kullanıcı tarafından ziyaret edilen sözlüğün blogundaki “görünen o ki, türbede yatan isa sofi olarak bilinen bu zat, müslüman değil, gök tanrı inancına sahipti.” (Ekşi Şeyler, 2020) ifadesi meseleyi özetlemektedir.

Çeşitli haber sitelerinde de konuya dair yer yer, gazeteciliğin bir özelliği olarak görülebilecek, dikkatleri celb edebilmek niyetli başlıklar ve spekülatif olarak değerlendirilebilecek yargılar yer almaktadır. Örneğin, Oda Tv adlı web sitesindeki haberin başlığı “Osmanlı’yı kuranlar şaman mıydı” şeklindedir.⁵ Haberin içeriğindeki birçok ifade yukarıda değinilen makaledeki bilgilerle örtüşmektedir ki haber metninin sonunda da söz konusu makaleye dair bir kaynakça

---

⁵ Nitekim şamanlık (kamlık) veya Şamanizm kavramı bir dünya görüşünü ve inanç sistemini kapsamaktadır. Şaman ise bu sistemin/yapının içerisinde belirli mistik güçlere ve pratik yeteneklere sahip olan öncü kişidir. Dolayısıyla “Osmanlı’yı kuranlar şaman mıydı?” ifadesi, inanca mensubiyetten ziyade ikinci kavramı çağrıştırmaktadır. Başka bir ifadeyle hanedan mensuplarının şaman kimliğinde olup olmadıklarını çağrıştırmaktadır.

bulunmaktadır. Bu sitedeki metinde geçen “türbede hiçbir İslami öge bulunmuyor” (Oda Tv, 2019) yargısı konuya dair yanlış değerlendirmelere sebebiyet verebilecek düzeyde gözükmektedir. Nitekim kimi zaman hata en açık görünen izahta bulunur (Sagalayev, 2020: 21). Ayrıca makalede yer alan “detayı verilen bu tezyinat içerisinde hiçbir İslami öge bulunmazken” (Kahraman vd., 2019: 130) ve bununla benzer doğrultudaki “asıl ilginç ve dikkat çekici olan ise İslami bir kimlik taşıyan ve bu konuda topluma liderlik ettiğini düşündüğümüz kişinin türbesinde, mezarın yönünden başka İslami öge bulunmamasıdır.” (Kahraman vd., 2019: 148) ifadesi buna sebebiyet vermiş gözükmektedir. Burada bir karmaşıklaktan veya karmaşıklık oluşturan bir durumun varlığından bahsedilebilir. Çünkü sözü edilen makaledeki kimi ifadeler ile türbede hiçbir İslami ögenin bulunmadığı iddiası sorgulanmayı gerektirecek bir nitelik sergilemektedir. Haber ve makale metnindeki türbede hiçbir İslami ögenin olmaması yargısı “Türbenin bizatihi içerisinde herhangi bir eşyavari bir şeyin olmadığıyla mı ilgilidir yoksa türbede hiçbir şekilde İslamî bir öge mi bulunmamaktadır?”⁶ sorularını akla getirmektedir. Tarafımızca da ziyaret edilen türbede gözlemlendiği üzere İsa Sofi Türbesi'nin iç duvarlarına kazanmış İslam dini ile alakalı yazılar bulunmaktadır. Çalışmaya konu edinen makalede de şöyle bir ifade bulunmaktadır:

“celi talik usul ile "Elâ bizikrillâhitatmainnü'l-kulûb: İyice bilin ki gönüller

---

⁶ Nitekim TDK Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan öge kelimesi altı anlama gelmektedir ve bu kelimenin ilk anlamı “Bir bütünü oluşturan, bütünden ayrıştırıldığında da kendi başına anlam taşıyan parça, unsur.” (TDK, 2022) şeklindedir.

Allah'ı anmakla yatıştır, kuvvet bulur." ayeti nakşedilmiştir. Ancak Şamani bezemelerin olduğu alt sıva üzerinde yaptığımız incelemelerde, türbenin iç duvarlarının pek çok yerinde çok küçük boyutlarda Arap alfabesi ile çeşitli yazıların kazındığı da tespit edilmiştir. Bu yazılar içinde kelime-i tevhid, çeşitli isimler yer almaktadır. Ancak bu yazılar bir süsleme aracı olmaktan uzak ve gözle hemen fark edilmeyecek kadar küçüktür. Tahminimiz bu yazıları türbenin bulunduğu tepenin batı yamacı altında bulunan medrese öğrencilerinin yazdığı yönündedir" (Kahraman vd., 2019: 131).

Görsel 2

İsa Sofi Türbesi'nde duvara kazınmış İslami yazılar. Kişisel Arşiv.

Diğer taraftan İsa Sofi Türbesi'ne çalışmaya konu edilen makale yazarlarıyla bir ziyaret gerçekleştiren Ahmet Taşağıl türbe hakkında dikkat çekici açıklamalarda bulunmuştur. Konuya dair haberler Haberturk adlı basın yayın organının web sitesinde yer almaktadır. Haber metnindeki ifadelerle göre türbede Türk kültürüne dair eşsiz hazineleri gördüğünü ve türbedeki sembolik ifadelerde üç

aşamalı bir dünya tasvirinin olduğunu belirten Taşağıl'ın ifadeleri şöyledir:

“Bu türbeyi gördüğümde Anadolu'ya Türklerin nasıl yerleştiğini anlamamın şekliyle öğrenmiş oluk. Türkiye'nin her yerinde, Orta Asya'da, Türkistan coğrafyasında Türk kökenli halkların Müslüman olduktan sonra meydana getirdikleri yerlere 'Eren yerleri' diyebiliriz. Bu Eren yerlerine Türkler başlarına veya sonlarına dede, ata, baba gibi isim vermektedirler. Yani Gözcü Baba gibi Eren Köy gibi Telli Baba gibi isimlerdir bunlar. Dolayısıyla bir Türk kültürünün çok önemli bir gücünü burada görüyoruz” (Haberturk, 2020).

“Türbenin içini girdiğim zaman ilk izlenimim Altay Dağlarındaki bir köyde yer alan müzede de gördüğüm motifler oldu. Bu şekilde büyük bir benzerlik hissettim. Özellikle hayat ağacına benzeyenler ki buda benim yorumum ve yanındaki güneş motifleri aşağı yukarı bütün Altay Dağlarında ki kültürün orijinal eski Türk kültürünün Anadolu'ya Bilecik'e kadar nasıl taşındığını bir kere daha fark etmiş oldum.” (Haberturk, 2020).

Görsel 3

İsa Sofi Türbesi içten görünüş. Kişisel Arşiv.

Türbeye ziyaret gerçekleştiren bilim insanlarının arasında Türk mitolojisi üzerine yapmış olduğu çalışmalarıyla da tanınan Akademisyen-Sanat Tarihçisi Yaşar Çoruhlu bulunmaktadır. Gerçekleştirmiş olduğu ziyaret Youtube adlı video paylaşım sitesinde yer almaktadır. Çoruhlu, türbedeki semboller üzerine yeraltı, yeryüzü, gökyüzü ve şamanizmle ilişki kurulabilecek açıklamalar yapmıştır. İsa Sofi Türbesi hakkında sözü edilen videoda şu değerlendirmeler bulunmaktadır:

“Bu yapı aslında Türklerin Asya’dan Anadolu’ya gelişlerini adeta bize bir öyküsünü sunuyor. Bilindiği üzere Türkler Anadolu’ya gelirken büyük kitleler halinde gelmeden evvel burayı kolonize eden dervişler bu bölgeye gelmişlerdir. Önce onlar vasıtasıyla hazırlanan altyapı ve Müslüman ortam üzerine bundan sonra diğer ülkeler ve ordular gelmişlerdir. İsa Sofi de herhalde bu türden bir görevi üstlenmiş şahıstır. Bir tarikat erbabıdır. Kolonizatördür, dervıştır diyebiliriz. (...) Çeşitli bölgelerde rastladığımız, Şamanist türde diyebileceğimiz veya Türklerin eski gök, yer, su, atalar dini inanışlarına uygun olarak yapılmış resimlerdir” (Youtube, 2019).

Meselenin ihtimaller ve/veya kimi zaman zorlama ifadeler ortaya koymaya sebebiyet verebilecek bir özellikte olduğu söylenebilir. Ancak yine de bunların meseleye dair yeni varsayımlar, hipotezler ortaya atılmasına hizmet edebileceği ifade edilebilir ve bunun da bilimsel çerçeveden bir değer ortaya koyabileceği belirtilebilir.

İsa Sofi Türbesi’ndeki sembolik ifadelerin kadim-mitopoetik kültürel fenomene ve Türk mitolojik tefekkürüne götürülebilecek düzeyde bir ilişkisi imkân dahilindedir. Bu ifadeler hem İslam öncesi Türk inanışına hem de Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra bu

inanıştaki kültürel kodları İslami bir çehreye büründürerek de olsa nasıl yaşatabildiklerine dair sadece Türk tarihi için değil, aynı zamanda Türk folkloru açısından da aydınlatıcı bir açıklama sunabilir. Ancak burada vurgulanmalıdır ki -bilimin bir gerekliliği olarak politik ve dini herhangi bir kaygıya hiçbir şekilde kapılmadan- bu sembolik ifadelerin varlığı Osmanlı'nın kuruluşu ve hemen öncesindeki sosyo-kültürel-dini zeminin İslamiyet ile hiçbir ilişkisi olmadığı veya olamayacağı intibası uyandırması noktasında erken bir kabule, bir yanışa veya yanılığa neden olmamalıdır. Bu konularda hâlen bilimsel çerçevede çeşitli tartışmalar güncelliğini korumaktadır ve konuyla ilgili hâlen meselenin seyrini değiştirebilecek gerek tarihsel materyaller bulunmaya gerekse de çağdaş bilimsel veriler üretilmeye devam etmektedir.

İsa Sofi Türbesi'nin Mitopoetik Açından Analizi

Türk kültürel belleğinde yer bulmuş, depolanmış, nüfuz kazanmış ve etkileri günümüze kadar gerek bilinçli gerekse de bilinç dışı düzlemde sürebilmiş mitolojik kültürel kodların varlığı görmezden gelinmemelidir. Meselenin tarih ile ilgisinin olduğu ortadadır ve mit-tarih arasındaki karşıtlık bilinmektedir. Bununla beraber mit-tarih zıtlığının mit-tarih birlikteliğine engel olamadığı daha önce ele alınmıştır (Artun, 2022: 17-51). Mitin tarihsel ve fiziki gerçekliği reddetmediği, mitolojik sürecin hakiki manada bir oluş süreci olduğu da (Cassirer, 2016: 26) belirtilmiş olmakla birlikte tarihin arkaik bir simgeselliğin yapısını temelden değiştirmeyi başaramayacağı, tarihin devamlı yeni manalar eklediği ancak bu manaların simgenin yapısını yok etmeye (Eliade, 2019: 122) yetmediği açıklanmıştır. Ancak

konunun tarihi gerçeklik bakış açısını aşan bir hüviyet ve nitelikte olduğunu da iddia etmek olanaklı gözükmemektedir. Çünkü ister arkaik ister yazısız ister geleneksel isterse de homo religiosus diye nitelendirilsin kutsalı ve gerçekliğini tanıyan insan, Eliade'nin de ifade ettiği gibi, bu dünyayı aşmış olsa da bu dünyanın içinde kendini gösteren ve bu surette ona da bir kutsallık atfederek gerçeklik kazandıran kutsalın var oluşuna her zaman iman etmiştir (Eliade, 2019: 179). Bu nazariyede dikkat edilmesinin gerekli olduğu kabul edebilecek bir hususun altı çizilmelidir: Kutsalı ve gerçekliğini akamete uğratmış, dünyayı artık mitolojik perspektiften ziyade tarihsel bilinç ile gören, tanıyan, kavrayan ve anlamlandıran modern çağın insanının sembolik ifadelerin gönderme yaptığı mitolojik kültürel gerçekliklerin hakiki özüne tam manasıyla ulaşabilmesi kolay olmayacaktır. Başka bir deyişle modern olarak adlandırılan insan kendisinin tarih tarafından oluşturulduğu kanısındayken arkaik olarak nitelendirilen insan kendisini mitsel hadiselerin sonucu olarak görür (Çobanoğlu, 2001: 12). Artık “Dünyaya arkaik bakış açısı hakkındaki yargılarımız açıkça nesnel faktörlerle ve dünya görüşünün ikili olmayan özelliğiyle sınırlıdır” (Sagalayev, 2020: 22). Yine de modern insan her ne kadar kutsallıktan arınarak içsel/sezgisel yaşamın içeriğine zarar vermiş olsa da imgelemin yapısını dağıtamamış ve dağınık olsa da mitolojik kodlar yığını yaşamaya devam edebilmiştir (Eliade, 2018: 27). Dolayısıyla İsa Sofi Türbesi ve onun içerisinde barındırdığı sembolik ifadelerin tahlili için yapılması gerekenlerden biri akademik literatürel birikimin sağlayabildiği değerlendirmelere de başvurarak bir incelemede

bulunmaktadır.

Kimi zaman, araştırmacılar tarafından da belirtildiği üzere, bir teofaniye (Tanrının tezahürü) ya da hiyerofaniye (kutsalın tezahürü) bile gerek duyulmaz. Herhangi bir işaretin bir yerin kutsallığını ortaya koyduğu, kutsalın tezahürünün dünyayı ontolojik açıdan inşa ettiği, mitin ontolojiyle olan uyumu ve mutlak kutsallığı gözler önüne serdiği daha önceden de belirtilmiştir (Eliade, 2019: 22-88). İsa Sofi Türbesi'nin bizatihi somut varlığı kutsal ile karşı karşıya olduğumuzun göstergesidir. Yapının bizzat türbe olmasıyla onun halk tarafından kutsiyet ile ilişkili görülerek ona saygı gösterilmesi bunu açıklamaktadır. Mekânın tespiti Tanrı-şeytan, dost-düşman, kutsal ve kutsal olmayan şeklinde (Cassirer, 2016: 146) karakterize edilen dikotomiyi (ikili zıtlık) gözler önüne sermektedir. Mitin en bariz niteliklerinden biri de bu ikili zıtlığa dair iletidir. Mitik imge ve sembeleri okuma ve anlamlandırma çabası bir yönden bu zıtlık üzerinde kurulmakta ve yükselmektedir.

Türbe içerisinde yer alan, kökleri mitolojik kültürel fenomene uzatabilecek düzeyde olduğu kanısı uyandıran sembolik unsurların da mitolojik bir şekilde evrenin yapısına, yatay ve dikey açıdan kozmolojik geometrisine, sistematiğine ve işleyişine yönelik kutsala ilişkin manevi bir tasavvura gönderme yaptığı değerlendirmesinde bulunmak mümkündür. Kültürel kodların spesifik bir mitolojik sistematiikte kendini açıklayan bir tefekküre dayandığı bilinmektedir (Musı, 2022: 204). Türbedeki sembolik ifadeler arasında ilk olarak güneş, ağaç, gemi/kayık gibi şekiller dikkat çekmektedir. Bunların ilk bakışta daha çok doğayla ilgili alelade figüratif şekiller oldukları

düşünülebilir. Nitekim daha önceden de belirtildiği üzere dünyayı nesnel bir bakış açısıyla görmeye meyilli çağımızın insanı için bu değerlendirme yanlış olmasa gerektir. Diğer taraftan kutsalı ve kutsalla ilişkili kültürel gerçeklikleri bilen homo religiosus açısından da bunların doğayla bir bağlantısı olduğu gerçeği ön görülebilir. Zira homo religiosus da fiziki gerçekliği reddetmemektedir. Ayrıca onun için her yerde bir şifre keşfedilmekle kalmamakta, en gelişigüzel davranış bile tinsel bir anlam ihtiva etmektedir (Eliade, 2019: 162). Onun için her şey kutsala açılan, kutsalı bu dünyada ifşa eden veya kutsalın bu dünyada tezahür ettiği bir hakikat halini almaktadır. Bu anlayışta Tanrısal hakiki güç görünürlük kazanır ki bu güç kozmolojiyi ve kozmogoniye inşa edendir. Kutsalın farkında olan beşer de işte bu inşayı taklit etmeye gayret etmekte, edimlerinde ve tasarımlarında bu inşaya yer açmakta, ona yer vermekte, ulaşmak istemekte, onunla bağlantı halinde kalmaya çabalamakta, ontolojik olarak onunla iletişimini kesintiye uğratmak istememektedir. İnşanın kendisi makro kozmosun mikro kozmik düzlemde bir versiyonu veya minyatürüdür. Eliade'nin açıklamalarıyla modern öncesi dönemin insanı, dünyanın merkezinin yakınında yaşama isteğiyle hareket etmektedir. Mabet, saray veya konutun dünyanın merkezi olduğunu düşünür, onların evrenin mikro kozmik açıdan bir sureti olduğuna inanır (2019: 41). Bu istek sebebiyle de onların inşasında sadece gönüllü bir rol üstlenmekle kalmaz, etrafına konumlanır veya kümelenir. Bununla beraber yapının etrafında olma isteği (kutsiyet-merkez ilişkisi) ve bu sebeple de varlık kazanan konumlanışın bir "güven" ve "huzur" hissiyle de ilgisinin olduğu çıkarımında

bulunulabilir. Çünkü beşerin mekân olgusu, güvenli alanla huzursuz/kaotik alanlar arasında bölünerek kavramsallaştırılır. Halk inancında mekânın kutsi kimliği sınırdan uzaklaştıkça -ocaktan eşiğe, çitten köy sınırına ve ormanlara doğru- git gide azalır (Mencej, 2022: 315). Demek ki İsa Sofi Türbesi'nin kapısıyla eşiği kutsala girilen ve kutsaldan çıkılan/uzaklaşılacak bir nitelikte ele alınabilir. İki bölgeyi, yani kutsal olanla kutsal-dışını, birbirinden ayıran eşik kutsi varoluşlar arasındaki mesafeyi tayin etmektedir (Eliade, 2019: 25). Eşik/kapıdan girişle ziyaretçiyi karşılayan sembolik dünyalar tablosu -her ne kadar geç bir tarihte yapılmış olsa bile- kutsala açılan bir potansiyel, metaforik bir ifadeyle, pencere yaratır. Kutsi gerçekliğe gönderme yapan sembolik ifadelerin anlamının bilincinde olan homo religious için bunun önce bir sarsıntı yarattığı ve arkasından ontolojik bir rahatlama sebebiyet vereceği değerlendirilmesinde bulunmak muhtemeldir. Bu münasebetlerle türbe ve içerisinde barındırdığı sembolik ifadeler bir açılım ve okumaya imkân tanımaktadır. Türbenin kutsiyetle ilişkisinin yanı sıra bir merkez sembolizmi -daha sonradan bir kez daha ağaç imgesiyle ele alınacağı üzere- kendini açığa vurmaktadır. Yalnızca türbenin fiziki yapısı değil, içerisinde bulunan sembolik ifadeler de bir merkez sembolizminin varlığını ortaya çıkartmaktadır. Merkez türbenin ve içindekilerinin bizatihi kendisidir. Merkezden dört ana ve dört ara yöne kademe kademe dışa doğru gidildikçe kutsalın kendisinden uzaklaşmakta ya da dıştan türbeye varıldıkça kutsala yaklaşılmaktadır. Bu da dikotomik bir gerçekliğin (kutsal ve kutsal-dışı) kendisine işaret etmektedir.

Bazı araştırmacıların da değindiği gibi teogonik proses (süreç)

bilinçte oluşarak tasarlanır ve mevcudiyet kazanır. Tanrı ilk intibada bu güçler sayesinde bilince yerleşmiştir ve bu güçler bilinç ile doğayı oluşturmasından dolayı bir egemenlik (akt. Cassirer, 2016: 25) ve hakimiyet hâli söz konusu olmaktadır. Bu farkındalığın sağlayabileceği doğrultuda hareket edildiğinde zihnin kendini çevrelemekle birlikte kendine hâkim olan eşya dünyasının karşısına gerçek anlamda özgür bir simge alemi yerleştirdiği ve izlenimin gücüyle “ifade” olarak vurgulanan etkin bir gücün ortaya çıktığına (Cassirer, 2016: 47) olanak verilebilir. Yani eşya ile kuşatılmış ve bunun hakimiyetine maruz kalmış insanlık için ayrıca sembolik ifadelerin gönderme yaptığı hakiki bir anlam dünyası vardır⁷.

Meseleye bu bakış açısıyla yaklaşıldığında mitolojik olarak ilişki içerisinde olan yeraltı, yeryüzü (orta dünya) ve gökyüzünü ayırt eden çizgiler ve bu üçlü evren tasavvuru ile birbirleriyle ilişkili oldukları bilinen ağaç, güneş, su, gemi/kayık gibi sembolik ifadeler⁸ ifşa olmaktadır. Bir başka deyişle türbedeki sembolik ifadelerin açıkladığı hem üçlü evren tasavvuru hem de bu evren tasavvuruyla ilişki halinde olan diğer sembolik ifadelerin anlamı, metaforik bir ifadeyle, bir örümceğin ağları gibi birbirleriyle simgesel ve imgesel açıdan bir bağ kurmaktadır. Sagalayev’in de belirttiği gibi “bu ağın düğümlerinin sık olduğu yerde, dünya görüşünün hâkim sembollerini

---

⁷ Bu anlam dünyası tarihsel (çizgisel, profan) bilince ulaşmış insanlık için kutsallıktan arın(dırıl)mış olabilir. Ancak mitolojik kodlar bir şekilde (folklorik, edebi, sanatsal vb.) varlıklarını muhafaza etmeyi başarabilmiştir ve zamanı geldiği takdirde kutsal niteliklerini yeniden ortaya çıkarabileceklerdir.

⁸ İsa Sofi Türbesi hakkında hazırlanmış bu makalede de (Kahraman vd., 2019: 139-148) kadim Türk inanç sistemindeki evren tasavvuru ile sembollere dair benzer görüşler bulunmaktadır.

bulabiliriz” (2020: 31) ve bu dünyadaki mitolojik senaryonun hâkim-kilit sembolleri oldukları belirtilen -zamanımızdaki geleneksel kültürde de kolaylıkla keşfedilebilecek- simgelerin hangisinin özellik ve işlevsel olarak öncelik taşıdığıнын söylenmesinin kolay olmadığı (Sagalayev, 2020: 32-33) ifade edebilir.

Görsel 4

İsa Sofi Türbesi'nin duvarlarındaki semboller. Kişisel Arşiv.

Kozmolojik açıdan geniş anlamda yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü olarak açıklanan üç dünyanın arasındaki iletişimi kuran, axis mundi veya dünya sütunu/ekseni olarak da ifade edilen dünya ağacı imgesi merkezi bir konum (Hultkrantz, 2022: 295) üstlenmektedir. Mitolojik düzeyde ağacın sembolik olarak birden fazla anlama (doğum, ölüm, yaşam, soy-sop, imago mundi vb.) tekabül ettiği bilinmektedir. Bu yönlü bir açılım ve değerlendirme yapılabilir ancak ilk bakışta türbe

duvarlarında yer alan sembolik ağaç ifadelerinin daha çok “dünya ağacı” şeklinde bir nitelik sergilediği ön plandadır. Dünya ağacı, dünya modelinin dikey ve yatay yapılanmasını sembolize etmektedir. Merkez simgeciliğinin en yaygın çeşidi olarak görülen kozmik ağacın Hint, Çin ve Germen mitolojisine kadar kendisine yer bulduğu bilinmektedir (Eliade, 2018: 54). Göçebe toplulukların inançlarında da evrenin merkezinde bulunduğu tasavvur edilen bu ağacın üç dünyayı bir arada tuttuğu, kökünün yeraltını, gövdesinin orta dünyayı, dal ve yapraklarınınsa gökyüzünü temsil ettiği düşünülmektedir (Bayat, 2012: 18). Örneğin, Sibirya’da ağacın kök, gövde, dal ve yapraklarıyla bir bütün olarak kavrandığı, benimsendiği ve onun şaman tefleri, tamgaları ve ongonlarında resmedildiği ifade edilmektedir (Ögel, 2014: 103-104; Sagalayevev, 2020: 126). Dünyalar arasındaki iletişim potansiyel olarak bu ağacın vasıtasıyla gerçekleşir. Şamanların bu ağaç vasıtasıyla dünyalar arasında bir seyahat gerçekleştirdiği daha önceden de defaatle dile getirilmiştir. Sagalayevev hayat ağacında ideal bir açının olmadığını, her zaman pürüzsüz ve düz olmadığını belirtmektedir ki (Sagalayevev, 2020: 125) türbe duvarlarındaki ağaç sembolleri de benzeri bir görünüm sergilemektedir. Dünya ağacı bu nitelikleriyle daha çok dikey bir modelde ele alınmaktadır. Oysa onun yatay bir düzlemde karşılığının olduğu da belirtilmelidir. Ağacın mitolojik sistemdeki anlamı genişletilerek yatay boyuttaki karşılığı dikkate alındığında türbedeki diğer sembolik ifadeler arasında bir bağ kurma olanağı oluşmaktadır.

Türbedeki diğer sembolik ifadelerden bir diğeri de gemi/kayık’tır. Bu sembolün varlığı bu temsilde yatay düzlemde

görünürde olmasa bile bir su veya onunla bağlantılı bir deniz veya nehir imgesinin olmasının gerektiğini açıklamaktadır ki gemi/kayık şeklindeki sembolün üzerinde yer aldığı (alması gerektiği) ve seyrettiği (seyretmesi gerektiği) unsur olan su böylece görünürlük kazanmaktadır. Hayat ve ölümle doğrudan ilişkisi olduğu belirtilen ağacın da su ile bağlantılı olduğu bilinmektedir (Sagalayev, 2020: 129). Su, potansiyel ve üretken güçleri temsil etmekte, varoluşun kaynağı olarak değerlendirilmekte ve dolayısıyla bir “fons et origo” olarak tanımlanmaktadır (Eliade, 2003: 196). Yani bir kaynağa ve kökene işaret etmektedir. Suyun bu nitelikleri de türbedeki sembollerin mitopoetik yönden birbirleriyle bağ kurduğu savını desteklemektedir. Nitekim ağacın hayat ve ölümle, bir başka deyişle yaşam ve yaşam döngüsüyle olan ilişkisini su imge ve simgesinin kendisi de açığa vurmaktadır. Sembollerin bir aradalığı bu açılıma yalnızca bir görünürlük kazandırmamakta, aynı zamanda bu görünürlüğü belirginleştirmekte, vurgulamakta ve pekiştirmektedir. Türbenin iç duvarlarında iki adet olan gemi/kayık sembolünün de su veya nehir imgesiyle kurduğu bağlantı mitolojik sistematikte kendine yer edinen ve öte alemle ilişkili görülen, ilişki kurulmasına vasıta sağlayan ağaç, köprü, mağara, uçurum veya nehir imgeleriyle ortak bir örüntünün varlığına delalet edebilmektedir. Öte yandan türbede yer alan iki gemi/kayık ile katmanlar arasında ayrımları oluşturan çizgiler ile ağacın döngüsel vaziyeti, daha çok mitik zaman algısında bulunan ancak geleneksel insan için de önemini koruduğu kadar sanatsal ifadelerde de örneklerini rastlanabilecek yaşam ritminin döngüsel karakteri olarak değerlendirilebilir. Bu da peygamber

kökenli veya tarihsel (çizgisel/lineer) bir bilinç ve zaman tefekkürüne ulaşılmış olsa bile bir şekilde mitolojik kodların yaşatılabildiği olduğu hakkında bir gösterge sunmaktadır.

Sonuç

Tarihi süreç içerisinde birçok farklı dine mensup olmuş Türkler, hangi dinin kültürel yapısına dahil olmuş olurlarsa olsunlar tarih sahnesine çıkmalarıyla tespit edilebildiği üzere yaşamlarına etki eden ve yaşamlarıyla birlikte anlam kazanan kadim, kutsi ve mitolojik inançlarına ait kültürel kodları gerek bilinç gerekse de bilinçdışı düzlemde yaşatabilmişlerdir. İslamiyet'i benimseyen Türklerin de yeni bir dini inancın anlayış ve yaklaşımlarına göre hareket etmeye başladıkları biliniyor olsa da kendilerine özgü kutsal ve kültürel nitelikli kodları bütünüyle reddetmedikleri ve gittikleri coğrafyalara taşıyabildikleri bilinmektedir. Bilecik'in Söğüt ilçesine bağlı bir köy olan Borcak'taki İsa Sofi Türbesi ve içerisinde barındırdığı sembolik ifadelerin de böyle bir aksiyonunun göstergesi olduğu söylenebilir. Bu sembolik ifadeler, geç bir tarihte türbe duvarına işlenmiş olup kutsallıktan arın(dırıl)mış olsalar bile bir şekilde kültürün içinde yaşamaya devam edebilmişlerdir. Türbe hakkında akademik ilk çalışmayı hazırlayan araştırmacıların tespitleri kıymete haiz olmakla birlikte kamusal ve medyatik söylemler çelişkili ifadeler barındırmaktadır ve bu da konuyu bilimsel çerçeveden uzaklaştırmaktadır. Ancak söz konusu durum böyle olsa da türbe ve içerisinde barındırdığı semboller gerek akademi gerek kamu gerekse de medyanın dikkatini celbedilmiş ve kuruluşun coğrafyası olarak tanınan ve bilinen Bilecik bu vesileyle bir kez daha gündelik ve

bilimsel anlamda ön plana çıkabilmiştir.

Bu çalışmada değinildiği üzere türbe içerisinde yer alan sembolik ifadelerin Türk mitolojik dünya görüşüyle olan bağıntısına dair açıklamalar sunulmuştur. Sembolik ifadelerin gelişigüzel bir şekilde sadece doğa ile ilgili unsurlar olmadıkları, Türk mitolojisiyle ve dolayısıyla kutsiyetle kurmuş olduğu bağ açıklanmaya çalışılmıştır. Sembollerin her biri münferit olarak bir anlama sahipse de birbirleriyle ilişkisel bir yapıdadır. Yani sembollerin her birinin kendilerine ait bir anlamları vardır ancak bu anlamlar birbirleriyle etkileşim kurarak Türk mitolojik tefekkürü hakkında genel bir manzara sunmaktadır. Türbedeki sembollerde kadim Türk kültürel inanışında ve kültürel İslam anlayışında da olduğu gibi üçlü bir evren tasavvurunun varlığı görünürdür. Ayrıca kutsal ile kutsal-dışı dikotomisinin yanı sıra ağaç ve gemi/kayık gibi semboller de kutsal ile iletişimi ifşa eden ve insanın doğum, yaşam ve ölüm şeklinde düşündüğü döngüyü gösteren bir özelliktedir. Tüm bunlara ek olarak meselenin kültürel açıdan daha geniş ele alınması, kültürel anlamda bir farkındalık oluşturulması ve Bilecik'in maddi ve somut olmayan kültürel miras, yaratıcı kültür endüstrisi ve turizm potansiyeli gibi özellikleriyle düşünülerek bu kapsamda akademik olduğu kadar somut anlamda da girişimlerde bulunulmasının altı ivedilikle çizilmelidir.

Kaynaklar

Altuğ, U. (2020). *Cihan İmparatorluğunun Kurucusu Osman Beg*. Kronik Kitap.

- Artun, A. (2022). *Osmanlı Kuruluş Mitosu ve Bilecik Kent Belleği*. Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale.
- Bulduk, Ü. (2013). Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Kurucuları Hakkında. A. Özcan & M. Öz (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*, s. 82-90.
- Cassirer, E. (2016). *Sembolik Formlar Felsefesi-II Mitik Düşünme*. (Çev.) Milay Köktürk, Hece Yayınları, Ankara.
- Çirkin, S. [@SergenCirkin]. (02 Temmuz 2020). Yüzündeki sıvalar sıyrılınca altından çıkan işte bu: ŞAMANİZM Bilecik – İsa Sofi Türbesi... [Tweet] Erişim adresi: <https://twitter.com/sergencirkin/status/1278449838514978816?lang=bg>
- Çobanoğlu, Ö. (2001). "Türk Mitolojisi", Türk Dünyası Ortak Edebiyat Tarihi, C. I, s.1-120.
- Dalgıç, Y., Arıkan, N., Esen, S., Doğan, T., İlkmen, E. (2023). Şamanistik Bezemeleriyle İsa Sofi Türbesi: Sıva Karakterizasyonu ve C-14 Analizi, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 86, 119-129.
- Demirhan, A. (2017). *Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Eleştirel Bir Yaklaşım*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ekşi Sözlük (2021). "osman gazi'nin Şamanist olma ihtimali." [Erişim: 01.02.2023, <https://eksisozluk.com/osman-gazinin-samanist-olma-ihtimali--6879655>]
- Ekşi Şeyler (2020). Bilecik'te, İçindeki Gök Tanrı Motifleriyle Kafaları

Karıştırıran İsa Sofi Türbesi. [Erişim: 01.02.2023, <https://seyler.eksisozluk.com/bilecikte-icindeki-gok-tanri-motifleriyle-kafalari-karistiran-isa-sofi-turbesi>]

Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev.) Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Eliade, M. (2018). *İmgeler ve Simgeler*. (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Eliade, M. (2019). *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. (Çev.) Ali Berktaş, Alfa Yayınları, İstanbul.

Emecen, F. (2013). Bafeus Savaşı ve Önemi Üzerine Bir Mütalaa. A. Özcan & M. Öz (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*, s. 50-57.

Emecen, F. (2016). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*. Timaş Yayınları.

Gibbons, H. A. (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. (Çev.) Ragıp Hulusi Özdem, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.

Giese, F. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi, Oktay Özel & Mehmet Öz (Der.), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 149-175.

Haberturk (2020). "Altay Dağlarından Bilecik'e uzanan Türk motifleri" [Erişim: 01.02.2023, <https://www.haberturk.com/bilecik-haberleri/79107658-altay-daglarindan-bilecike-uzanan-turk-motifleri1200-yillara-ait-motifler-isa-sofu>]

- Hultkrantz, A. (2022). Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısından Lapon Şamanizmi, (Ed.) Ceren Sungur, *Sibirya'dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt I*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 287-298.
- Imber, C. (2005a). Osmanlı Hanedan Efsanesi, Oktay Özel & Mehmet Öz (Der.), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 243-270.
- Imber, C. (2005b). İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece, Oktay Özel & Mehmet Öz (Der.), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 271-300.
- Imber, C. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*. (Çev.) Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. (Çev.) Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. (2005). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet*. Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2007). Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg. *Belleten*, 71 (261), 479-536.
- İnalçık, H. (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*. İSAM Yayınları.
- İnalçık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2018). *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*. Kronik Kitap.

- Kafadar, C. (2010). *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. (Çev.) Ceren Çıkm, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Kahraman N., Arıkan, R., Çetin, M. C. (2019). İsa Sofi Türbesi: Tezyinatı Ve Türklerin İslamlaşma Süreci Açısından Değerlendirilmesi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 41, 121-154.
- Köprülü, M. F. (2011). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. (Haz.) Orhan Köprülü, Akçağ Yayınları.
- Mencej, M. (2022). Doğu Slovenya'da Cadılık, (Ed.) Ceren Sungur, *Sibirya'dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt II*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul
- Musi, C. C. (2022). Fin-Ugor Şamanizminde Ruhlar Tarafından Ele Geçirilme, (Ed.) Ceren Sungur, *Sibirya'dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt I*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 191-204.
- Ocak, A. Y. (2011). *Babaîler İsyanı*. Dergâh Yayınları.
- Oda Tv (2019). "Osmanlı'yı kuranlar Şaman mıydı." [Erişim: 01.02.2023, <https://www.odatv4.com/kultur-sanat/osmanliyi-kuranlar-saman-miydi-20121953-174903>]
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sagalayev, A. M. (2020). *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*. (Çev.) Ali Toraman, Bilge Kültür Sanat.
- TDK (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. [Erişim: 01.02.2023, <https://sozluk.gov.tr/>].
- Witteck, P. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*. (Çev.) Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, İstanbul.

Youtube (2019). *İsa Sofi Türbesi / Söğüt-Bilecik*. [Erişim: 01.02.2023,
<https://www.youtube.com/watch?v=3yK-T9q70Zs&t=624s>]